

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 32:316.77:159.955.4

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.62.28>

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПОЛІТИЧНОГО ІНЖИНІРИНГУ

Антон Бадер

*ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
вул. Івана Банка, 3, 36003, м. Полтава, Україна*

У статті зазначено, що розвиток інформаційних технологій початку ХХІ ст., зокрема масштабне поширення соціальних мереж та штучного інтелекту, значно трансформували наповненість політичного інжинірингу. Вказано, що суттєво підвищуються швидкість, адресність та масштаб маніпулятивного впливу. Наголошено, що зазначене вимагає концентрації уваги академічної спільноти на ідентифікації нових технік, механізмів, а також специфіки впливу на масову свідомість у цифровому середовищі. Вказано, що особливо актуальною заявлена тема є у контексті сучасних геополітичних викликів і прихованих загроз, зокрема під час повномасштабного вторгнення росії в Україну, коли виявлення та нівелювання інформаційної агресії набуває критичного значення для безпеки держави та суспільства. Підкреслено, що фактично маніпулятивні технології стають не лише інструментом політичної боротьби, але й засобом стратегічного управління масовою свідомістю, що здатне змінювати соціальні практики та навіть трансформувати політичні інститути. Наголошено, що саме тому їх ґрунтовне наукове вивчення постає необхідною передумовою для формування дієвих механізмів протидії та захисту українського суверенітету та суб'єктності.

У роботі вказано, що розвиток інформаційних технологій початку ХХІ ст. та їх масштабне входження у сферу політичної комунікації радикально змінили структуру й методи політичного інжинірингу. Підкреслено, що зазначені тенденції дозволили не лише багаторазово підвищити швидкість та ефективність інформаційного впливу, а й значно розширили масштаби охоплення цільової аудиторії. Виокремлено низку маніпулятивних технік, що сьогодні широко застосовуються в політичному інжинірингу: поширення чуток, провокації, дезінформація, психологічний тиск, диверсифікація суспільної свідомості, створення мозаїчного контенту, рефлексивне управління та багаторазове повторення повідомлень. Наголошено, що значну роль відіграє експлуатація глибинних когнітивних структур – фреймів, що закріплюють у свідомості необхідні інтерпретації реальності. Поставлено завдання, що подальші дослідження мають бути спрямовані на детальний аналіз технік поширення маніпулятивних повідомлень у цифровому середовищі, а також на створення адаптивних систем захисту, здатних відповідати на виклики інформаційного суспільства у реальному часі.

Ключові слова: політичний інжиніринг, маніпулятивні технології, інформаційна агресія, смислова та консцієнтальна війна як технології політичного інжинірингу.

Розвиток інформаційних технологій початку ХХІ ст., зокрема масштабне поширення соціальних мереж та штучного інтелекту, значно трансформували наповненість політичного інжинірингу. Так, суттєво підвищуються швидкість, адресність та масштаб маніпулятивного впливу. Зазначене вимагає концентрації уваги академічної спільноти на ідентифікації нових технік, механізмів, а також специфіки впливу на масову свідомість у цифровому середовищі. Особливо актуальною заявлена тема є у контексті сучасних геополітичних викликів і прихованих загроз, зокрема під час повномасштабного вторгнення росії в Україну, коли виявлення та нівелювання інформаційної агресії набуває критичного значення для безпеки держави та суспільства. Фактично маніпулятивні технології стають не лише

інструментом політичної боротьби, але й засобом стратегічного управління масовою свідомістю, що здатне змінювати соціальні практики та навіть трансформувати політичні інститути. Саме тому їх ґрунтовне наукове вивчення постає як необхідна передумова для формування дієвих механізмів протидії та захисту українського суверенітету та суб'єктності.

Різні аспекти проблеми використання маніпулятивних технологій як складника політичного інжинірингу починають активно вивчати у другій половині ХХ ст., коли технічні засоби впливу на масову аудиторію надали широкі можливості у виборі стратегії й техніки їх застосування. Дотичними до заявленої тематики є дослідження таких західних учених, як: Дж. Лакофф [1], В. Лефевр [2], М. Маклюєн [3]. Українські науковці також досить активно розробляли певні аспекти теми, що досліджується у нашій роботі. Серед них можна виділити О. Дубаса [4], Н. Гуріну [5], С. Шпилик [6], Т. Бельську [7], О. Сальнікову, І. Сівоху та А. Іващенко [8], В. Гурковського [9] та Г. Почепцова [10]. Однак розвиток технологій початку ХХІ ст., у тому числі велика поширеність соціальних мереж і штучного інтелекту, вимагає концентрації уваги академічної спільноти на виявленні маніпуляцій у процесі політичного інжинірингу.

Виходячи з поставленої проблеми, доцільним є виокремлення специфічних рис, що надають маніпулятивним технологіям відмінного характеру порівняно з іншими формами політичного інжинірингу та комунікаційними процесами в межах обміну інформацією. По-перше, на відміну від індивідуального впливу, у разі застосування маніпулятивних технологій об'єктом цілеспрямованого впливу виступає масова свідомість. Це зумовлює необхідність урахування колективних характеристик великих соціальних груп, а також універсальних властивостей людської психіки. Отже, цілеспрямований інформаційний тиск на окремого індивіда чи вузьке коло осіб не може бути ототожнений із маніпулятивною технологією. По-друге, їхньою сутнісною ознакою є нав'язування об'єкту впливу чужих для нього цілей та установок, реалізація яких завдає шкоди самому об'єкту. По-третє, характерною рисою аналізованого виду політичного інжинірингу є формування емоційно забарвленого сприйняття фактів шляхом їх спотворення або подання у викривленій інтерпретації, що провокує поведінкові реакції, невідповідні реальній ситуації [6, с. 183].

До ключових характеристик маніпулятивних технологій, що застосовуються в межах політичного інжинірингу, належать: підвищена емоційність та сенсаційність подання матеріалу, акцент на терміновості й повторюваності інформаційних повідомлень, фрагментація цілісної фактологічної картини, виривання окремих фактів із контексту, створення інформаційної монополії через домінування одного джерела, свідоме поєднання достовірних відомостей із припущеннями, використання авторитетів і соціальних статусів задля посилення переконливості повідомлення, а також апеляція до стереотипів та їх активізація в масовій свідомості [11, с. 151].

На основі узагальнення досліджень попередників українська вчена С. Шпилик виокремлює низку поширених технік маніпулювання масовою свідомістю, що можуть застосовуватись у процесі політичного інжинірингу. Серед них:

- застосування навіювання як способу безпосереднього впливу на емоційно-психологічний стан аудиторії;
- перенесення приватного факту у сферу загального, що створює хибні узагальнення;
- використання чуток і домислів у ситуаціях політичної чи соціальної невизначеності;
- метод «потрібні трупи», коли увага суспільства привертається до штучно створених або перебільшених трагічних подій;
- метод «страховиськ», спрямований на формування відчуття постійної загрози;

- замовчування одних фактів та акцентування інших з метою спотворення цілісної картини;
- фрагментація інформації, що унеможлиблює її адекватне сприйняття;
- «метод Геббельса», який передбачає багаторазове повторення одного й того ж повідомлення;
- чергування правди й неправди у форматі «правда, правда, правда, неправда, правда», що знижує критичне ставлення аудиторії;
- створення фіктивних подій і містифікацій, спрямованих на введення масової свідомості в оману [6, с. 184].

Вважаємо за доцільне детальніше розглянути окремі техніки маніпуляції масовою свідомістю. Однією з найбільш поширених та водночас ефективних технологій політичного інжинірингу виступають чутки, які традиційно поширювалися переважно через усний канал комунікації, проте нині активно циркулюють також у соціальних мережах. Феномен чуток пояснюється тим, що, стикаючись із незрозумілими, але важливими подіями, індивіди схильні шукати пояснення, яке могло б знизити рівень психологічної напруги. За відсутності офіційної інформації або її недостатньої кількості суспільство починає продукувати власні інтерпретації, що набувають форми чуток. У цьому разі індивід намагається пояснити проблемну ситуацію, спираючись на усталені уявлення та власні когнітивні установки. Підкреслимо, що саме дефіцит або неефективність офіційних каналів комунікації є головною причиною виникнення та поширення чуток. Так, Г. Почепцов наголошує, що нестача офіційної інформації миттєво компенсується чутками [12, с. 211–216].

Варто зазначити, що серед чинників виникнення та поширення чуток слід виокремити розповсюдження суперечливої або недостатньо аргументованої інформації, яка циркулює в умовах низького рівня довіри до офіційних джерел. Психологи підкреслюють, що суттєву роль відіграє також недостатня емоційна насиченість інформаційних повідомлень: брак емоційності може компенсуватися за рахунок поширення чуток. Очевидним є й те, що нестабільність та кризовий характер суспільно-політичної ситуації, особливо в умовах війни чи воєнного конфлікту, значною мірою стимулюють виникнення чуток. Важливим фактором також виступає низький рівень політичної свідомості населення та недостатня компетентність у розв'язанні актуальних суспільних питань. У ситуації, коли індивід не здатен раціонально осягнути або пояснити складну проблему, він схильний створювати «вигадки» чи «фантазії», що у спрощеній формі надають зрозуміле пояснення складним явищам [13, с. 112].

Одним із ключових інструментів реалізації маніпулятивних технологій у межах політичного інжинірингу виступає провокація. Під цим поняттям розуміється спеціально організована інформаційна операція, спрямована на спонукання супротивника до вибору такої стратегії чи лінії поведінки, що є для нього явно не вигідною. Отже, провокація постає як цілеспрямований інформаційний вплив, метою якого є стимулювання опонента до дій, що ведуть до його стратегічних чи тактичних втрат. Із цього випливає, що ефективність провокації безпосередньо залежить від глибокого знання потенційних моделей поведінки опонента та вміння завчасно пророкувати найбільш програшні для нього сценарії.

До ключових прийомів реалізації маніпулятивних технологій належить дезінформація, що полягає у свідомому введенні об'єкта в оману стосовно справжніх намірів суб'єкта дій. Існує значна кількість технік дезінформування, вибір яких зумовлюється конкретними оперативними обставинами. Серед найбільш поширених методів можна виокремити такі: тенденційне викладення фактів – упереджене подання інформації, яке передбачає використання спеціально відібраних, у тому числі й достовірних даних для формування спо-

твореного уявлення про ситуацію; дезінформація «від зворотного» – подання правдивої інформації у перекрученій формі або у такому контексті, який змушує об'єкт сприймати її як неправдиву; термінологічне «мінування» – навмисне викривлення змісту ключових понять і категорій, що ускладнює адекватне розуміння явищ та процесів.

Психологічний тиск та диверсифікація суспільної свідомості також виступають одними з базових технік політичного інжинірингу. Сутність психологічного тиску полягає у залякуванні населення противника з метою спонукання до дотримання наперед визначеної моделі поведінки. Реалізація цього механізму здійснюється шляхом поширення серед аудиторії повідомлень про реальні або штучно сконструйовані загрози, зокрема ймовірність застосування репресій, а також через організацію терористичних чи диверсійних акцій. Сутність диверсифікації суспільної свідомості полягає в розпорошенні уваги громадськості шляхом переключення її на вирішення другорядних або штучно створених проблем. Така технологія дозволяє відволікти населення від зосередження на першочергових завданнях суспільно-політичного та економічного розвитку.

До числа найбільш результативних технік маніпуляції масовою свідомістю належить фрагментація, або створення так званого «мозаїчного контенту». Поширення цієї технології стало можливим із появою та масовим входженням у повсякденне життя телебачення, а згодом Інтернету та соціальних мереж. Саме специфіка подання новин через ці канали комунікації формує алгоритм мозаїчного інформаційного впливу. Особливістю цієї технології є те, що значна кількість повідомлень подається поза контекстом, унаслідок чого у реципієнтів не вибудовуються причинно-наслідкові зв'язки. Великий інформаційний потік сприймається аудиторією як другорядний, однак він формує заздалегідь сплановані уявлення й емоційні враження. Водночас багатоканальне сприйняття інформації посилює ефективність її засвоєння та підвищує рівень довіри до повідомлень [13, с. 113, 114].

Так, Г. Почепцов деталізує вказану вище стратегію, розмежовуючи дії, спрямовані на трансформацію менталітету нації, виокремлюючи не тільки прояви інформаційної, а й форми смислової війни. На його переконання, звичайна війна охоплює фізичний простір, інформаційна – інформаційний, тоді як смислова війна розгортається у віртуальному просторі, здійснюючи вплив на когнітивну сферу людини. Одним із різновидів інформаційної війни дослідник називає кібервійну (або інформаційно-технічну війну). При цьому наголошується, що смислова війна має значно триваліший характер і спрямована не стільки на продукування нових фактів, скільки на зміну їх інтерпретацій з метою спонукання супротивника до ухвалення вигідних для атакуючої сторони рішень [14].

У межах заявленої у роботі проблеми щодо виявлення сучасних маніпулятивних технологій, які застосовуються в процесі політичного інжинірингу, вважаємо за доцільне деталізувати сутність смислових війн у трактуванні Г. Почепцова, а також окреслити ключові техніки, які, на його думку, застосовуються в подібному протистоянні. По-перше, смислова війна реалізується в масовій культурі, літературі, предметах широкого вжитку, що імплантують елементи майбутньої картини світу та забезпечують можливість реінтерпретації вхідного інформаційного потоку. По-друге, смислова війна спрямована не на інформаційні потоки як такі, а на механізми їхнього осмислення людиною. По-третє, смислова війна зорієнтована на трансформацію переконань та системи знань індивіда. Вплив на знання дозволяє суб'єкту маніпуляції формувати рішення, які людина приймає самостійно, без додаткової аргументації. По-четверте, ефективність смислового впливу істотно підвищується, якщо він ґрунтується на існуючій у свідомості реципієнта картині світу [10, с. 22, 23, 25].

Отже, смислова війна ґрунтується на використанні глибинних структур, прихованих за поверхневими інформаційними шарами. У науковій літературі вони отримали різні

назви й інтерпретації, проте найбільш продуктивною видається концепція американського лінгвіста Дж. Лакоффа. Він визначає ці структури як фрейми – ментальні конструкції, що зумовлюють характер людського мислення. Дослідник пропонує низку правил роботи з ними, що мають принципове значення для розуміння механізмів маніпулятивних технологій у політичному інжинірингу: експлуатація фреймів здійснюється на рівні підсвідомості; фрейми визначають зміст і логіку «здорового глузду»; повторюваність комунікацій закріплює фрейми у свідомості; активація фреймів поєднує поверхневі та глибинні структури, водночас блокуючи протилежні фрейми; стійкі глибинні фрейми не підлягають швидкій зміні; робота з біконцептуалами (індивідами, що вагаються між двома протилежними позиціями) повинна здійснюватися так, ніби вони вже належать до «своїх»; самі по собі факти не змінюють переконань, оскільки вони набувають значення лише в межах певних фреймів; просте заперечення фрейму, навпаки, призводить до його посилення [1, с. 57].

З огляду на викладене, можна стверджувати, що сучасні маніпулятивні технології, які застосовуються в межах політичного інжинірингу, поступово наближаються до такого явища, як «консцієнтальна війна» (від лат. *conscientia* – свідомість). Під цим терміном розуміють систему інформаційно-пропагандистських і психологічних заходів, спрямованих на трансформацію суспільної свідомості, що реалізуються за допомогою засобів масової інформації, інструментів культури й мистецтва, а також інших (зокрема, психотропних і психотронних) засобів упродовж тривалого часу відповідно до ретельно розробленої стратегії. Зазначимо, що ці заходи мають на меті зміну політичного курсу держави, дестабілізацію економічної системи супротивника та, як наслідок, погіршення відносин між чинною владою і суспільством [7, с. 55].

Таким чином, розвиток інформаційних технологій початку ХХІ ст. та їх масштабне входження у сферу політичної комунікації радикально змінили структуру й методи політичного інжинірингу. Вказані тенденції дозволили не лише багаторазово підвищити швидкість та ефективність інформаційного впливу, а й значно розширили масштаби охоплення цільової аудиторії. Слід виокремити низку маніпулятивних технік, що сьогодні широко застосовуються в політичному інжинірингу: поширення чуток, провокації, дезінформація, психологічний тиск, диверсифікація суспільної свідомості, створення мозаїчного контенту, рефлексивне управління та багаторазове повторення повідомлень. Окрім цього, значну роль відіграє експлуатація глибинних когнітивних структур – фреймів, що закріплюють у свідомості необхідні інтерпретації реальності. На наш погляд, подальші дослідження мають бути спрямовані на детальний аналіз технік поширення маніпулятивних повідомлень у цифровому середовищі, а також на створення адаптивних систем захисту, здатних відповідати на виклики інформаційного суспільства у реальному часі.

Список використаної літератури

1. Lakoff G. Don't Think OfAn Elephant! Know Your Values and Frame the Debate : The Essential Guide for Progressives. White River Junction, 2004. 200 p.
2. Lefebvre V. Algebra of Conscience: A Comparative Analysis of Western and Soviet Ethical Systems. Dordrecht, Holland, D.: Reidel Publishing, 1982, 220 p.
3. McLuhan M. War and Peace in the Global Village. NY : Gingko Press, 2001. 411p.
4. Дубас О. Інформаційна війна : нові можливості політичного протиборства. *Освіта регіону*. 2010. № 1. С. 69–72.
5. Гуріна Н. Інформаційне протиборство – один з головних напрямків політики сучасних міжнародних відносин. URL: http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=13657.

6. Шпилик С. Інформаційна війна, пропаганда та PR: такі схожі й такі різні... *Галицький економічний вісник*. 2014. № 4. С. 178–188.
7. Бельська Т. В. Інформаційно-психологічна війна як спосіб впливу на громадянське суспільство та державну політику держави. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2014. Вип. 1. С. 49–56.
8. Сальнікова О., Сівоха І., Іващенко А. Стратегічні комунікації в сучасних війнах гібридного типу. *Social development & Security*. 2019. Vol. 9, № 5. С. 133–142.
9. Гурковський В. І. Особливості застосування інформаційної зброї в умовах глобального інформаційного суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=123>.
10. Почепцов Г. Г. Смеслові та інформаційні війни. *Інформаційне суспільство*. 2013. Вип. 18. С. 21–27.
11. Бадер А. В., Вовк С. О. Прийоми та засоби інформаційної війни. Переосмислення проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2024. Вип. 54. С. 145–153.
12. Почепцов Г. Г. Психологічні війни. Київ: Ваклер, 2000. 528 с.
13. Бадер А. В., Вовк С. О. Інформаційна агресія: стратегії та техніки маніпулювання. *Літопис Волині : Всеукраїнський науковий часопис*. 2024. № 31. С. 110–115.
14. Почепцов Г. Інформаційні війни: тенденції та шляхи розвитку. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/6479/2012-08-12-informatsiini-viini-tendentsii-ta-shlyakhi-rozvitku/>

MANIPULATIVE TECHNOLOGIES AS A MEANS OF POLITICAL ENGINEERING

Anton Bader

*SU «Lugansk Taras Shevchenko National University»
Ivan Bank St., 3, 36003, Poltava, Ukraine*

The article states that the development of information technologies at the beginning of the 21st century, in particular the large-scale spread of social networks and artificial intelligence, has significantly transformed the fullness of political engineering. It is indicated that the speed, targeting and scale of manipulative influence are significantly increasing. It is emphasized that this requires the academic community to focus on identifying new techniques, mechanisms, as well as the specifics of the impact on mass consciousness in the digital environment. It is indicated that the stated topic is particularly relevant in the context of modern geopolitical challenges and hidden threats, in particular during the full-scale Russian invasion of Ukraine, when the detection and elimination of information aggression becomes critical for the security of the state and society. It is emphasized that in fact manipulative technologies are becoming not only a tool of political struggle, but also a means of strategic management of mass consciousness, which is capable of changing social practices and even transforming political institutions. It is emphasized that this is why their thorough scientific study appears as a necessary prerequisite for the formation of effective mechanisms for countering and protecting Ukrainian sovereignty and subjectivity.

The paper indicates that the development of information technologies at the beginning of the 21st century and their large-scale entry into the sphere of political communication have radically changed the structure and methods of political engineering. It is emphasized that these trends have allowed not only to increase the speed and effectiveness of information influence many times over, but also to significantly expand the scope of reaching the target audience. A number of manipulative techniques that are widely used in political engineering today are identified: the spread of rumors, provocations, disinformation, psychological pressure, diversification of public consciousness, creation of mosaic content, reflexive

management and multiple repetition of messages. It is emphasized that the exploitation of deep cognitive structures – frames, which fix the necessary interpretations of reality in the mind, plays a significant role. The task is set that further research should be aimed at a detailed analysis of the techniques for distributing manipulative messages in the digital environment, as well as at creating adaptive protection systems capable of responding to the challenges of the information society in real time.

Key words: political engineering, manipulative technologies, information aggression, semantic and conscientious war as technologies of political engineering.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 23.12.2025